
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

УДК 332

Ірина Олександрівна АБРАМОВА

асистент кафедри менеджменту та маркетингу,
Луцький національний технічний університет
вул. Львівська, 75, м., Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна
E-mail: Iruska1987@rambler.ru
Телефон: +380934522513

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ НА ПРЕДМЕТ КРИЗОВОСТІ

Абрамова, І. О Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості [Текст] / Ірина Олександрівна Абрамова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 1. – С. 6-15. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Проблема аналізу соціально-економічного розвитку регіонів постійно знаходиться в центрі уваги теорії і практики регіонального управління. Однак, у сучасних кризових умовах вона набула особливої значимості, оскільки кризові умови господарювання вимагають формування ефективних і дієвих механізмів управління складними територіальними системами, які б, базуючись на новітніх наукових досягненнях, дозволяли ефективно вирішувати актуальні проблеми подолання кризи з мінімальними негативними соціальними та економічними наслідками, а також сприяли попередженню виникнення кризи на мезорівні.

Мета. Метою статті є аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості як елемента попередження виникнення кризи на мезорівні, а також виявлення основних причин виникнення кризових явищ економічного та соціального розвитку та пропозиції стосовно підвищення ефективності антикризового менеджменту превентивного характеру.

Метод (методологія). Серед основних методів, які використані у процесі аналітичного дослідження слід виділити наступні: аналізу та порівняння – для встановлення структури та набору первинних показників для аналізу та оцінки соціально-економічного розвитку регіону; економіко-статистичні методи – для обробки статистичних даних при оцінці аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості; стратегічного аналізу – для ідентифікації та позиціонування регіонів за рівнем кризи.

Результати. Таким чином, у статті проаналізовано соціально-економічний розвиток регіонів України на предмет виявлення кризовості регіонів з позиції превентивного антикризового менеджменту соціально-економічного розвитку регіону, виявлено основні причини виникнення кризових явищ економічного та соціального розвитку, обґрунтовані можливі шляхи зменшення негативного впливу на соціально-економічний розвитку регіонів України.

Ключові слова: криза; соціально-економічний розвиток; регіон; кризовість; кризові явища; економіка; антикризовий менеджмент; превентивне антикризове управління.

Ірина Александровна АБРАМОВА

АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ НА ПРЕДМЕТ КРИЗИСА

Аннотация

Введение. Проблема анализа социально-экономического развития регионов постоянно находится в центре внимания теории и практики регионального управления. Однако, в современных кризисных условиях она приобрела особую значимость, поскольку кризисные условия хозяйствования требуют формирования эффективных и действенных механизмов управления сложными территориальными

© Ірина Олександрівна Абрамова, 2014

системами, которые, основываясь на новейших научных достижениях, позволяли эффективно решать актуальные проблемы преодоления кризиса с минимальными негативными социальными и экономическими последствиями, а также способствовали предупреждению возникновения кризиса на мезоуровне.

Цель. Целью статьи является анализ социально-экономического развития регионов Украины на предмет кризисной как элемента предупреждения возникновения кризиса на мезоуровне, а также выявление основных причин возникновения кризисных явлений экономического и социального развития и предложения по повышению эффективности антикризисного менеджмента превентивного характера.

Метод (методология). Среди основных методов, которые использованы в процессе аналитического исследования следует выделить следующие: анализа и сравнения – для установления структуры и набора первичных показателей для анализа и оценки социально-экономического развития региона, экономико-статистические методы – для обработки статистических данных при оценке анализа социально-экономического развития регионов Украины на предмет кризисной; стратегического анализа – для идентификации и позиционирования регионов по уровню кризиса.

Результаты. Таким образом, в статье проанализированы социально-экономическое развитие регионов Украины на предмет выявления кризисной регионов с позиции превентивного антикризисного менеджмента социально – экономического развития региона, выявлены основные причины возникновения кризисных явлений экономического и социального развития, обоснованы возможные пути уменьшения негативного влияния на социально-экономическое развитие регионов Украины.

Ключевые слова: кризис; социально-экономическое развитие; регион; кризисность; кризисные явления; экономика; антикризисный менеджмент, превентивное антикризисное управление.

Iryna Oleksandrivna ABRAMOVA

Assistant of the Department of Management and Marketing,
Lutsk National Technical University
Lviv str., 75, Lutsk, Volyn region, 43018, Ukraine
E-mail: Iruska1987@rambler.ru
Phone: +380934522513

ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE IN THE CRISIS

Abstract

Introduction. Problem of the analysis of the socio-economic development of regions is constantly in the focus of regional management theory and practice. However, in the current crisis conditions it has become particularly important as the crisis economic conditions require the development of effective and efficient mechanisms for managing complex territorial systems. Having been based on the latest scientific achievements they effectively addressed urgent problems of overcoming the crisis with minimum negative social and economic consequences, and also helped to prevent a crisis at the meso level.

Purpose. The aim of the article is to analyze the socio-economic development of regions of Ukraine for crisis prevention as an element of a crisis at the meso level; to identify the core causes of the crisis of economic and social development; to develop the proposals for improving preventive crisis management.

Method (methodology). The main methods that are used for the analytical study can be divided into the following: analysis and comparison (for establishing a structure and a set of primary indicators for the analysis and evaluation of socio-economic development of the region), the economic and statistical methods (for processing of statistical data analysis in the evaluation of the socio-economic development of regions of Ukraine for the crisis; strategic analysis (for identifying and ranking the regions in terms of the crisis).

Results. The article analyzes the socio-economic development of regions of Ukraine in order to identify regions of the crisis from the perspective of preventive crisis management of socio-economic development of the region. The main reasons of the crisis of economic and social development are identified. The possible ways to reduce the negative impact on the socio-economic development of regions of Ukraine are justified.

Keywords: crisis; socio-economic development; region; economy; crisis management, preventive crisis management.

JEL classification: R11, R12, R58

Вступ

Сучасний стан економіки країни характеризується наявністю великої кількості серйозних проблем. Криза сьогодні прозводить до спаду виробництва, зростання безробіття, зменшення доходів населення та виникнення кризових регіонів. У таких надзвичайно складних та важких умовах усе більшої актуальності набувають питання попередження, виникнення, розвитку та мінімізації негативного впливу на стан регіонів соціально-економічних криз. Крім того, сучасний стан регіонів України є одним із проблемних питань державної регіональної політики. Відсутність чітких законодавчо закріплених критеріїв та ознак кризи соціально-економічного розвитку регіону призводить до виникнення проблемних регіонів, у тому числі кризових. Таким чином, можна стверджувати, що на сьогодні попередження виникнення кризових регіонів практично не передбачено державною регіональною політикою. Основні заходи спрямовуються на вирішення гострих проблем, які уже існують на ліквідацію їх наслідків, мало звертаючи увагу на превентивні заходи з метою попередження виникнення криз соціально-економічного розвитку регіонів України. За таких умов особливої актуальності набирають питання попередження виникнення криз соціально-економічного розвитку регіону. З огляду на вищезазначене, питанням та проблематиці криз регіонального розвитку присвячені роботи вітчизняних науковців: Т. В. Мірзадаєвої [5], С. О. Маюренко, В. П. Удовиченка [7], М. П. Бутка [1], О. В. Гейця [2].

Не зважаючи на вигомий внесок вищезазначених вчених стосовно деяких аспектів, присвячених проблемах виникнення та розвитку кризи, у сучасній науковій літературі недостатньо комплексних досліджень у напрямі превентивних заходів антикризового менеджменту соціально-економічного розвитку регіону та аналізу кризовості регіонального розвитку.

Мета статті

Таким чином, брак комплексних наукових досліджень зумовлює актуальність теми наукової статті, визначає її мету, завдання, предмет і об'єкт. Метою статті є проведення комплексного аналітичного дослідження показників соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості, виявлення основних причин виникнення кризових явищ економічного та соціального розвитку з метою попередження виникнення кризи соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу

Необхідною передумовою вибору стратегії антикризового регіонального менеджменту превентивного характеру є аналіз та оцінка соціально-економічного розвитку регіону, рівня його кризовості, виявлення дестабілізуючих чинників, які її зумовлюють. Аналіз рівня соціально-економічного розвитку та рівня кризовості регіону часто науковці пов'язують із циклічними коливаннями національної економіки. Це вимагає проведення комплексного аналітичного дослідження рівня соціально-економічного розвитку регіону на предмет виявлення ознак кризи. Тому, проведемо детальний аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів держави на предмет виявлення ознак кризи.

Базою інформаційного забезпечення аналітичного дослідження є : вітчизняні і зарубіжні наукові публікації з досліджуваної проблематики; законодавчі та нормативно-правові акти України; статистичні збірники, бюлетені і матеріали Держкомстату України, обласних управлінь статистики та регіональних органів влади.

Визначення рівня кризовості соціально-економічного розвитку регіонів держави варто здійснювати за трьома критеріями: 1) оцінка граничних рівнів відхилення соціально-економічних показників від середніх показників розвитку територій відповідної групи, що встановлюються як коефіцієнти: 0,75 – для показників-стимуляторів. Граничний рівень для наведених показників визначається як добуток середнього показника розвитку території відповідної групи та коефіцієнта 0,75; 1,25 – для показників-дестимуляторів. Граничний рівень для наведених показників визначається як добуток середнього показника розвитку території відповідної групи та коефіцієнта 1,25; 2) оцінка динаміки валового регіонального продукту як узагальнюючого показника соціально-економічного розвитку регіону (кризовий, якщо протягом останніх п'яти років середній показник обсягу валового регіонального продукту на одну особу у фактичних цінах є найнижчим у сукупності всіх регіонів), 3) оцінка порогових значень безпеки соціально-економічного розвитку регіону (кризовий, якщо показники регіонального розвитку нижче порогових значень безпеки).

Таким чином, у статті пропонується аналіз та дослідження граничних рівнів відхилення соціально-економічних показників розвитку територій відповідної групи як елементу превентивного антикризового менеджменту, основною ціллю якого є недопущення виникнення кризи на регіональному рівні.

Отже, виявлення граничних рівнів відхилення соціально-економічних показників від середніх показників розвитку регіонів вимагає детальної та комплексної оцінки соціально-економічного

розвитку регіонів.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що підтвердженням кризової ситуації у демографічному розвитку є аналіз коефіцієнтів народжуваності та смертності, де рівень смертності значно перевищує рівень народжуваності по усіх регіонах держави окрім Волинської, Закарпатської, Рівненської областей та м. Києва. Відповідно у цих регіонах держави спостерігається найвищий рівень народжуваності та найнижчий рівень смертності, що можливо пов'язано зі спеціалізацією регіонів на розвитку сільського господарства, зеленого туризму, що супроводжується сприятливою екологічною ситуацією. В свою чергу, найвищий рівень смертності у Дніпропетровській (16,3), Донецькій (16,8). Кіровоградській (17,4), Луганській (16,9), Полтавській (17,8), Сумській (18,0) областях, де є несприятлива екологічна ситуація, обумовлена розміщенням підприємств важкої індустрії, які здійснюють екологічне навантаження на природне середовище та сприяють захворюваності населення. Відповідно у цих регіонах держави спостерігається значне відхилення коефіцієнтів народжуваності від середнього значення по Україні, де середній коефіцієнт складає 11, а граничне значення коефіцієнту народжуваності становить – 8, нижче якого регіон вважатиметься кризовим за цією ознакою, що свідчитиме про негативну демографічну ситуацію, низький рівень народжуваності як наслідок несприятливої економічної ситуації у регіоні. Важливим компонентом формування трудового потенціалу є фізичне і психічне здоров'я населення. Без врахування рівня здоров'я людей, його тенденцій, реальних і потенційних захворювань не можна визначити потенціал трудових ресурсів. Захворюваність і смертність у працездатному віці є особливою втратою трудового потенціалу, що негативно позначається на забезпеченні стабільності розвитку регіону та супроводжує появу кризових явищ в соціально-економічному розвитку регіону.

Найбільше злочинів у було здійснено у Дніпропетровській (40499 випадків), Донецькій (52867 випадків), Запорізькій (24816 випадків), Луганській (29204 випадків), Харківській (25557 випадків) областях та м. Києві (34944 випадків), що вказує на високий рівень криміногенної ситуації та на ознаки кризовості регіону з позиції захисту населення від насилля. Така негативна тенденція зумовлена невдоволенням населення регіону економічними та соціальними умовами проживання, відсутністю виваженої регіональної політики залучення економічно активного населення у професійну діяльність, нерозвиненістю інститутів громадянського правопорядку, недовірою населення до органів влади, неефективністю регіонального менеджменту тощо. Посилення криміногенної ситуації у регіоні сприяє відтоку висококваліфікованої робочої сили із регіону, що зменшує рівень трудового потенціалу регіону, зумовлює дефіцит кваліфікованого персоналу в різних видах економічної діяльності регіону, знижуючи при цьому фінансові результати діяльності і як наслідок – зменшення рівня валового регіонального продукту.

Слід відмітити позитивну тенденцію, пов'язану як зі зменшенням кількості злочинів, так і зменшенням кількості осіб, які їх вчинили у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській областях. Це вказує на виваження політику регіональних органів влади щодо попередження злочинів, проведення пропагандистської роботи щодо наслідків таких злочинів, спроможності їх попередження. Однак, в загальному ситуація не є сприятливою для безпечного та комфортного проживання мешканців тих регіонів, де є високий рівень криміногенної ситуації. Особливо небезпечним є рівень злочинності серед неповнолітніх, оскільки саме вони є потенційною робочою силою регіону, яка здатна генерувати свої знання у продукцію з високим рівнем валової доданої вартості, як джерела наповнення місцевого та державного бюджетів.

Наступним напрямом аналізу та оцінки рівня соціального розвитку регіону є аналіз ринку праці. Для аналізу рівня розвитку ринку праці використаємо такі показники як навантаження на одну вакансію та рівень безробіття.

Розвиток ринку праці характеризує також такий показник як навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на одне робоче місце, вакансію. Сьогодні простежується тенденція до зростання кількості не зайнятих трудовою діяльністю громадян, що призводить до демографічного навантаження на працездатну частину населення. Так, зокрема, коефіцієнт навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян становить в Україні – 8 осіб. Передумовою до виникнення такої несприятливої ситуації, яка породжуватиме кризові явища регіонального розвитку є неефективність регіональної політики щодо створення нових робочих місць, відсутність стимулів до диверсифікації виробництва, розширення спеціалізації економіки регіону, що зумовлює зростання непрацездатної частини населення, і таким чином – зростання навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян.

Важливим показником, що характеризує рівень ринку праці та соціальний розвиток регіону є рівень безробіття. В умовах ринкової економіки циклічність розвитку характеризується економічною нестабільністю, яка виявляється у зростанні безробіття. Безробіття як економічне явище виникає внаслідок саморегулювання ринкової економіки, охоплює певну частину працездатного населення, яке тимчасово не має можливості працювати. Вони здатні до праці та готові працювати, але служба

зайнятості не забезпечує їх належною роботою, тобто таким робочим місцем, якому відповідають професійна підготовка громадянина, його стаж і досвід, вік і транспортна доступність.

Найвищий рівень безробіття, який вказує на нерозвиненість та неефективність регіонального ринку праці є у Вінницькій (10,6%), Житомирській (10,7%), Полтавській (10,2%), Рівненській (12,7%), Сумській (11,1%), Тернопільській (11,3%), Черкаській (10,8%) та Чернігівській (11,1%) областях. В решта регіонах держави спостерігається дещо краща ситуація стосовно працевлаштування економічно активного населення регіону. Слід відмітити, що надто високий рівень безробіття у регіоні є його дезінтегруючим та дестабілізуючим чинником розвитку, оскільки це не дозволяє забезпечити позитивну динаміку розвитку як соціальної так і економічної сфер, а відтак – появу кризових явищ всередині регіону.

Причинами високого рівня безробіття у регіонах (Вінницькій, Житомирській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Черкаській, Чернігівській областях) є:

- темпи зростання народонаселення перевершують темпи зростання виробництва;
- відносне відставання попиту на працю від темпів нагромадження капіталу, зростання технічної та органічної побудови капіталу;
- в умовах недосконалої конкуренції на ринку праці відбувається підвищення ціни та скорочення попиту на працю;
- зі зростанням доходів люди схильні збільшувати своє споживання, але не тією мірою, якою зростає дохід; схильність населення до споживання знижується, а до заощадження зростає;
- циклічний розвиток економіки на стадії економічної кризи, спаду виробництва призводить до зменшення сукупного попиту на товари і послуги, до зниження рівня зайнятості працездатного населення;
- розвиток науково-технічного прогресу зумовлює структурні зрушення в економіці, виникнення нових галузей, які потребують кваліфікованіших робітників і більше часу на професійну підготовку та перепідготовку працівників старих галузей народного господарства;
- сезонні зміни у рівнях виробництва знижують попит на працю у сільському господарстві, будівництві та ін. ;
- зростання кількості населення працездатного віку, молоді, що збільшує пропозицію праці;
- економічна політика уряду щодо збільшення мінімального розміру заробітної плати призводить до зростання витрат виробництва і зниження попиту на працівників.

Важливим напрямом оцінки рівня соціального розвитку регіону є аналіз побутових умов проживання населення. У країні мають місце значні регіональні відмінності в забезпеченні населення житлом. Найкращі показники спостерігаються в Київській (27,1 кв. м.), Вінницькій (25,1 кв. м.) Черкаській (24,7 кв. м.) областях, значно вищі ці показники в сільській місцевості відповідно становлять 32,6, 30,3, 28,8 кв. м. У той же час найгірша забезпеченість по Україні офіційно є в АР Крим – 18,7 кв. м., друге місце посідає м. Севастополь – 19,1 кв. м. Це пов'язано із відсутністю вираженої регіональної політики розвитку житлового господарства, високим рівнем цін на житло саме у цих регіонах, що пов'язано із вигідністю геополітичного розташування по відношенню до морських шляхів, сприятливою екологічною ситуацією, рекреаційним статусом регіону.

Забезпечення населення житлом набуло тенденції до поліпшення, що дає підстави стверджувати, що в перспективі воно відповідатиме встановленим нормам в Україні. На поліпшення забезпеченості населення житлом значно вплинуло реформування житлово-комунального комплексу, зокрема, приватизаційні процеси [3]. Незважаючи на покращення динаміки приросту кількості квартир, забезпеченість населення житловим фондом залишається вкрай низькою. Така ситуація породжує соціальне невдоволення, низький рівень життя населення, погіршення демографічної ситуації, що є показниками кризовості соціально-економічного розвитку регіону, і як наслідок – породження рецесії та депресії.

Важливим показником, що характеризують стан матеріального забезпечення населення є доходи населення на одну особу. У регіональному розрізі спостерігається щорічне зростання доходів населення, що мало б сприяти підвищенню рівня матеріального добробуту сімей та створити передумови до одержання освіти, відпочинку, послуг охорони здоров'я. Однак, незважаючи на щорічне зростання доходів, під впливом інфляційних процесів купівельна спроможність населення знижується, що не дозволяє в повній мірі забезпечити якість харчування та погіршує рівень життя населення, зумовлюючи таким чином циклічний характеру соціальних процесів регіону. У таких регіонах держави як Волинська, Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Черкаська, Чернівецька області відхилення середньомісячної заробітної плати від середнього значення по Україні переходить граничні рівні таких відхилень, що негативно впливає на матеріальне забезпечення населення, і як наслідок – появу кризових явищ соціально розвитку регіону.

Таким чином, детальний аналіз показників соціального розвитку дозволяє зробити висновок, що найвищий рівень соціального розвитку спостерігається у м. Києві, м. Севастополі, Закарпатській, Івано-

Франківській, Київській та Тернопільській областях. Водночас, найгірші значення показників соціального розвитку мають Донецька, Дніпропетровська, Луганська області, що пояснюється відсутністю виваженої регіональної політики соціального розвитку, неефективністю регіонального менеджменту соціального розвитку, відсутністю системи фінансового забезпечення соціальної сфери, невідповідністю фактичних значень багатьох показників пороговим значенням, що зумовлює небезпеку та кризу соціального розвитку регіону.

Таким чином, проведений аналіз показників соціального розвитку регіонів нашої держави на предмет виявлення ознак кризи дозволяє сформулювати наступні висновки стосовно причин кризовості соціального розвитку регіону є:

- несприятлива демографічна ситуація у регіонах держави, внаслідок чого збільшується кількість осіб пенсійного віку, зростає демографічне навантаження на працездатну частину населення, зменшується чисельність економічно активного населення як потенційного джерела формування та розвитку трудового потенціалу регіону, і як наслідок – погіршення умов до економічного зростання;
- зменшення рівня освіченості населення як основного генератора ідей та основи інноваційного зростання економіки регіону, що знижує рівень регіонального розвитку і породжує його циклічність;
- погіршення криміногенної ситуації у багатьох регіонах держави, що з однієї сторони, зумовлено відсутністю виваженої політики сприяння розвитку молоді, залучення їх до високопродуктивної професійної діяльності, культури, туризму тощо, з іншої – наявністю асоціальних явищ, таких як високий рівень безробіття, низький рівень життя, що штовхає молодь до пошуку «легких грошей»;
- низький рівень здоров'я населення, що зумовлено нерозвиненістю соціальної інфраструктури (зокрема закладів охорони здоров'я, побуту), небезпечною екологічною ситуацією у багатьох регіонах (особливо в тих, у яких розвинено галузі важкої індустрії).

Все це негативно впливає на соціальний розвиток регіону, знижує його рівень та зумовлює кризовість.

Внаслідок соціально-економічної кризи в регіонах України різко зменшилися обсяги випуску продукції усіх галузей промисловості. Позитивна тенденція збільшення обсягів виробництва в порівнянні з попереднім періодом намітилася з 2009 року і зберігається по сьогодні.

Зростаючі диспропорції у регіональному розвитку спостерігаються як у виробництві промислової продукції, де середньогруповий показник обсягу виробництва промислової продукції на душу населення у п'ятірці регіонів з найбільшим рівнем розвитку промисловості (м. Київ, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Полтавській області) перевищує в 7,5 раз аналогічний середньогруповий показник для п'ятірки регіонів з найнижчим рівнем розвитку промисловості (Чернігівська, Тернопільська, Закарпатська, Херсонська, Кіровоградська), так і у сільському господарстві, де перевищення виробництва продукції сільського господарства на душу населення в групі з п'яти регіонів з найвищим рівнем виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення (Кіровоградська, Черкаська, Київська, Вінницька, Херсонська) перевищує в 2,5 рази середньогруповий показник п'ятірки слабозрозвитих сільськогосподарських регіонів (Дніпропетровська, Закарпатська, Львівська, Луганська області та АР Крим). Граничний рівень відхилення обсягів реалізованої промислової продукції у деяких регіонах держави (АР Крим, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, ін.) від середніх показників розвитку територій відповідної групи, становив критичні значення як ознаки кризовості їх економічного розвитку.

Промисловість машинобудування і металообробки займає досить вагоме місце в загальній структурі промисловості. Вона характеризується складною структурою і великою кількістю галузей. Провідне місце в машинобудуванні займає сільськогосподарське машинобудування, автомобілебудування, електротехніка, важке і тракторне машинобудування. Розміщення машинобудівної галузі на території України характеризується нерівномірністю і недостатньо ефективною територіальною структурою. Зокрема, близько 53 відсотків випуску продукції машинобудування зосереджено у Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Такі регіони держави як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Луганська та Чернігівська області спеціалізуються по випуску таких видів продукції машинобудування як виробництво металорізальних верстатів, ковальсько-пресових машин, екскаваторів, автомобілів, тракторів та шин до автомобілів. Досить низький розвиток цієї галузі промисловості у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській та Тернопільській областях.

Стосовно виробництва валової продукції сільського господарства, де такі регіони як АР Крим, Донецька, Київська, Луганська мають значні відхилення від граничних рівнів значень таких показників. Така ситуація свідчить про галузеву спеціалізацію регіонів, економіка яких за сировинною спрямованістю тяжіє до розвитку важкої індустрії (металургійного комплексу, вугільної промисловості), що певною мірою зумовлено наслідками планової економіки. У цих регіонах економічна структура складалася традиційно і переважно під впливом природних ресурсів, виснаження яких, може породити або вже породило серйозні організаційно-економічні та науково-технічні проблеми. Причинами

виникнення цих явищ можуть бути:

- економічна непривабливість регіону внаслідок дії подорожання факторів їх освоєння, що ведуть до зниження ефективності капіталовкладень;
- слабка інженерно-технічна оснащеність регіонів, внаслідок чого для окремо взятих галузей стає не вигідним розміщення їх виробництв;
- віддаленість від економічних центрів і сировинних баз;
- відсутність розвинутої соціальної та виробничої інфраструктур, що робить регіон непривабливим для кваліфікованої робочої сили;
- історично сформовані умови функціонування, в результаті чого регіони й не потрапили до числа пріоритетних, що беруть участь у здійсненні великих соціально-економічних програм.

Тому сьогодні з меншим обсягом промислового виробництва змушені їх імпортувати, що, звісно, впливає на ціну цих товарів, збільшує витрати населення на їх придбання, а це, в свою чергу веде до диференціації регіонів за рівнем якості життя. Таким чином, економічні проблеми регіону зумовлюють соціальні [4].

Найбільша кількість інвестицій в основний капітал спостерігається у Дніпропетровській, Донецькій, Харківській областях та м. Києві. Решта регіонів держави мають значно нижчий рівень інвестицій в основний капітал, що переходить граничний рівень відхилення від середніх значень та не дозволяє в повній мірі розвивати матеріально-технічний потенціал регіону, забезпечити зростання його економіки. Чинниками вкладення інвестицій в основний капітал є економічні інтереси інвесторів, геополітичне розташування регіону, період окупності інвестиційних ресурсів, інвестиційна привабливість регіону тощо, що не завжди забезпечується і провокує кризові явища регіонального розвитку.

Зниження фінансових можливостей і падіння виробництва поступово призводить до уповільнення активності в торгівлі і зниження споживання. У соціальній сфері криза вже відкинув населення регіонів країни за окремими параметрами рівня життя на 9-10 років тому – до початку економічного піднесення.

Оцінюючи зовнішньоекономічну діяльність, слід, перш за все, проаналізувати обсяги експорту та імпорту товарів і послуг, коефіцієнт покриття експортом імпорту. Найбільший обсяг експорту спостерігається у таких регіонах держави як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська області. Близько 70 % продукції металургійного комплексу цих регіонів держави йде на експорт у Росію, що свідчить про значну відкритість їх економіки та про залежність від іноземних ринків, що не завжди є позитивним у соціально-економічному розвитку регіону, при нормативному значенні зовнішньоекономічної відкритості регіону – 50%. Практично для усіх цих регіонів характерні і найбільші обсяги імпорту товарів. Імпорт позитивно впливатиме на соціально-економічний розвиток регіону за умови активізації інвестиційних процесів та розвитку інтелектуально містких виробництв. Що стосується значення коефіцієнту покриття експортом імпорту, то у всіх регіонах держави спостерігається тенденція, при якій експорт перекидає імпорт, що свідчить про відносну залежність від коливань кон'юнктури світового ринку, експортноорієнтовану модель розвитку економіки регіону. Оцінка зовнішньоекономічної діяльності регіону вказує на те, що регіони, в основному, виступають в якості постачальників ресурсів а не продукції із високим рівнем ВДВ, реалізація якої могла б забезпечити надходження у місцевий та державний бюджети, і таким чином, сформувати високий рівень ВРП, як результату чого показника соціально-економічного розвитку регіону та ефективності антикризового регіонального менеджменту.

Оцінюючи розвиток підприємництва у регіонах держави слід зауважити, що найбільша кількість малих підприємств є у АРК, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Одеській, харківській областях. Проте найбільша частка продукції малих підприємств в загальному обсязі реалізації складала у Вінницькій (24,8%), Житомирській (25%), Кіровоградській (34,8%), Одеській (30%), Херсонській (40,2%) областях. Це підтверджує той факт, що у регіонах держави при відносно невеликій кількості малих підприємств спостерігається значно вища ефективність результатів їх діяльності порівняно із іншими регіонами держави. Обумовлено це, ефективним регіональним менеджментом, який активізує процеси соціально-економічного розвитку Вінницької, Житомирської, Кіровоградської, Одеської, Херсонської областей. Решта регіонів держави (Волинська, Донецька, Луганська, Черкаська) мають значно гірші показники розвитку підприємництва, що зумовлено скороченням інвестиційного попиту через знецінення обігових коштів підприємств – потенційних замовників їх продукції внаслідок поспішної лібералізації цін та розвитку інфляційних процесів в економіці як регіонів так і держави загалом, а з боку пропозиції – через недостатній технічний рівень виробництва, що не дозволи одержати конкурентні переваги на регіональному, національному та міжнародному ринках за умов недостатності фінансових ресурсів.

Найвищі значення показників економічного розвитку мають м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Полтавська області, де зосереджена значна кількість інвестицій в основний капітал, спостерігається високі показники розвитку промисловості за рахунок зосередження ще за часів

Радянського Союзу підприємств важкої індустрії, високі показники експорту продукції металургійного комплексу. Найнижчий рівень економічного розвитку мають Волинська, Закарпатська, Рівненська, Житомирська, Тернопільська області, які в основному спеціалізуються на розвитку сільського господарства, продукція якого має значно нижчий рівень валової доданої вартості порівняно із продукцією промисловості. Така нерівномірність породжує кризові явища економічного розвитку регіонів, що виявляється у перевиробництві товарів по відношенню до платоспроможного сукупного попиту, у порушенні процесів відтворення регіонального капіталу, низькій бюджетній ефективності регіонального розвитку, зростанні безробіття та інших соціально – економічних потрясіннях.

Основними причинами виникнення кризових явищ економічного розвитку, виходячи із вище проведеної оцінки є:

- низька інвестиційна привабливість регіону, яка не стимулює інвесторів вкладати інвестиції як в основний капітал так і інші сфери економічного розвитку;
- неефективність використання ресурсного потенціалу регіону, про що свідчить негативна динаміка показників розвитку промисловості та сільського господарства;
- не раціональна структура зовнішньоекономічних операцій із експортноресурсною орієнтацією економіки регіону, що гальмує розвиток промислового виробництва продукції із високим рівнем ВДВ.

Аналізуючи соціально-економічний розвиток регіону з позиції оцінки граничних рівнів відхилення показників, що його характеризують від середніх показників розвитку територій відповідної групи можна прослідкувати тенденцію, за якої значна частина регіонів держави не відповідає такому граничному рівню, перехід за який викликає кризові явища регіонального розвитку (рис. 1).

Динаміка показників соціально-економічного розвитку вказує на зменшення його рівня по більшості регіонів держави, що свідчить про циклічний характер регіонального розвитку та про перехід регіонів зі стану піку у стадію рецесії, або навіть депресії. Кризові явища регіонального соціально-економічного розвитку є моментом різкого загострення суперечностей, які виникають у процесі взаємодії окремих елементів мезоекономічної систем між собою та із деструктивними чинниками зовнішнього середовища, що вимагає оцінки соціально-економічної безпеки регіону з позиції здатності регіональних систем протистояти таким деструктивним впливам.

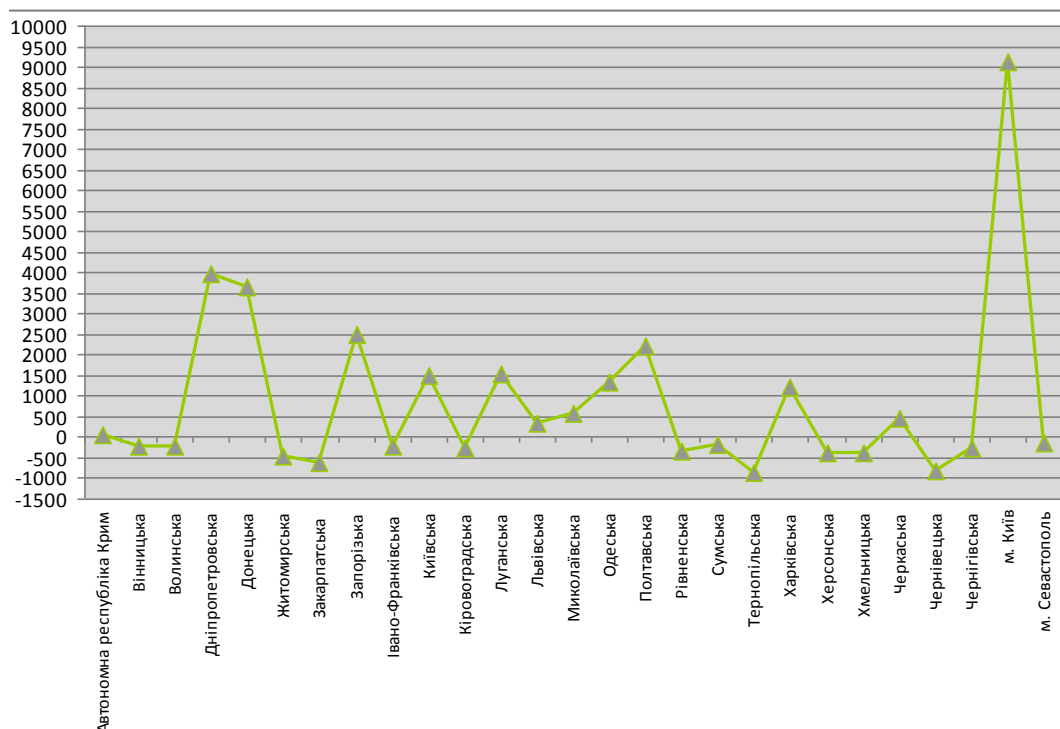

Рис. 1. Оцінка граничних рівнів відхилення показників, що характеризують соціально-економічний розвиток регіонів держави

Таким чином, на підставі проведеного аналізу та у зв'язку з негативними тенденціями у соціально-економічному розвитку регіонів України, пропонуємо деякі превентивні заходи антикризового

менеджменту соціально-економічного розвитку регіону. При розробці цих заходів слід виважено підходити до вибору інструментів, методів та принципів антикризового управління регіональним розвитком, реалізація яких попередить появу кризових явищ в економіці регіону.

Превентивні заходи носять, зазвичай, довгостроковий характер та потребують значних інвестицій і витрат часу (модернізація виробничо-технологічної бази, структурна перебудова регіональної економіки, перехід на інноваційний шлях розвитку, впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, створення зон вільного підприємництва і технополісів і т. д.). Основною ціллю антикризових заходів в даному випадку виступатиме своєчасне запобігання або зниження можливості виникнення кризових ситуацій, подолання негативних факторів.

Превентивними інструментами антикризового менеджменту соціально-економічного розвитку регіону виступають бюджет розвитку; диференціація бази оподаткування; регіональні інвестиційні фонди. Кошти бюджетів розвитку можуть виступати важливим джерелом фінансового забезпечення регіонального розвитку з позиції недопущення ознак кризи, розширеного відтворення соціально-економічного розвитку регіону. Бюджети розвитку регіону повинні забезпечити збільшення капітальних видатків на економічний розвиток регіону, що в перспективі забезпечить надходження у дохідну частину місцевого бюджету, яку можна буде інвестувати у процеси, які у подальшому не допустять ознак кризи регіонального розвитку.

Універсальним регулюючим інструментом антикризового регулювання соціально-економічного розвитку регіонів виступає оподаткування, що застосовується, насамперед, для впливу на інвестиційну діяльність, виробництво, торгівлю й міграцію робочої сили. При регулюванні регіонального розвитку кризових регіонів податки можуть бути в якості як стимуляторів так і дестимуляторів функціонування регіональних систем. Крім різних видів прямих і непрямих податків, що стягують на державному рівні, велике значення мають і податкові пільги. До них ставляться відстрочка від сплати податку на прибуток, диференційовані пільги по регіонах або повнім скасуванні податку.

Розглядаючи регіональні інвестиційні фонди як превентивний інструмент, необхідно зауважити, що інвесторами мають стати суб'єкти, які вкладатимуть інвестиційні ресурси у об'єкти стратегічної спрямованості регіонального зростання. Процеси інвестування у регіональний розвиток повинні мати за мету стимулювання економічного зростання, що передбачає розвиток усіх об'єктів ринкової інфраструктури, диверсифікацію бізнесу, створення об'єктивних передумов для розширення ринкових ніш в суміжних видах діяльності, і отже, зменшується ймовірність кризових явищ соціально-економічного розвитку регіону. З іншої сторони, процеси інвестування супроводжуються одержанням соціального ефекту, який проявляється у покращенні якості життя через розширення сфер трудової діяльності, підвищення рівня зайнятості, зростання доходів домогосподарств як основи формування платоспроможного попиту.

Превентивними методами антикризового менеджменту соціально-економічного розвитку регіону виступають:

- організаційні методи через удосконалення організаційної структури управління регіональним розвитком та її проектування в напрямі забезпечення реалізації процесів антикризового регіонального управління соціально-економічним розвитком; персоніфікацію функцій управління на різних рівнях;
- економічні методи шляхом збільшення дохідної частини місцевих бюджетів через посилення платіжної дисципліни підприємств регіону;
- розпорядчі методи, які передбачають удосконалення існуючої нормативно-правової бази, яка регулює процеси регіонального розвитку депресивних територій в напрямку внесення відповідних доповнень щодо антикризового регулювання саме на регіональному рівні, зокрема удосконалення Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та розробки нового законопроекту «Про антикризове регулювання регіонального розвитку».

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведені аналітичні дослідження показали, що в межах країни існують суттєві розбіжності у рівні соціально-економічного розвитку, а також прослідкувати негативну тенденцію у розвитку регіонів України, що дозволяє стверджувати про необхідність введення превентивних антикризових заходів та інструментів з метою виникнення та поглиблення існуючої кризи у регіонах України.

Крім того, своєчасна реакція на негативні тенденції, які виявив проведений аналіз, та причини, що спричиняють таку негативну динаміку у розвитку регіонів України та врахуванні запропонованих методів та інструментів антикризового менеджменту превентивного характеру, дозволить попередити виникнення кризових регіонів нашої держави.

Пошук шляхів попередження виникнення кризи на регіональному рівні є одним із важливих загальнодержавних завдань. Тому основна увага повинна акцентуватись не на реагуванні на кризу у

регіонах України, а на побудові ефективного антикризового менеджменту превентивного характеру.

Список літератури

1. Бутко, М. П. Глобалізаційні виклики та національний зміст продовольчої кризи: регіональний вимір [Текст] / М. П. Бутко, Н. Т. Шадура-Никипорець; під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2012. – 352 с.
2. Геєць, В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку [Текст] / В. М. Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
3. Ковальська, Л. Л. Теоретичні аспекти формування інфраструктури регіону [Текст] / Л. Л. Ковальська, О. М. Салівончик // Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання : зб. тез доп. Всеукр. наук. – практ. конф., 23-24 грудня, 2011 р. – Луцьк, 2010. – С. 20-22
4. Кондіус, І. С. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону [Текст] / І. С. Кондіус. – Севастополь: Севастопольський центр перепідготовки та підвищення.
5. Мірзодаєва, Т. В. Засади вирівнювання територіальних диспропорцій в контексті економічної безпеки регіонів [Текст] / Т. В. Мірзодаєва // Економічний простір. – 2009. – №21. – С. 138-146.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Удовиченко, В. П. Вплив фінансово-економічної кризи на місцевий соціально-економічний розвиток у контексті міжнародного досвіду [Текст] / В. П. Удовиченко, С. О. Маюренко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 3-4. – С. 62-65.

References

1. Butko, M. P. & Shadura-Nykyporets, N. T. (2012). *Global Challenges and national content of the food crisis : the regional dimension*. Nizhyn : Aspect-Polygraph.
2. Heyets, V. M. (2009). *Society, state, economy: the phenomenology of interactions and development*. Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine.
3. Kovalska, L. L. & Salivonchuk, O. M. (2011). *Theoretical aspects of regional infrastructure. Formation and development of the economy in the contemporary economy : Coll. abstract ext. All-Ukrainian. sciences*. Luck. 20-22
4. Kondius, I. (n. d.) *Theoretical and applied principles of forecasting of sustainable development of the region*. Sevastopol : Sevastopol center training and promotion.
5. Mirzodayeva, T. (2009) *Principles align regional disparities in the context of economic security regions*. *Economichnyy prostir*, 21, 138-146.
6. *Official website of the State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved April 15, 2014, from : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Udovychenko, V. P. & Mayurenko, S. O. (2011). *Impact of financial crisis on the local socio-economic development in the context of international experience*. *Economic Journal-XXI*, 3-4, 62-65.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2014 р.